

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ СУКУПНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянута концепція розвитку сукупного економічного потенціалу, механізми розвитку складових потенціалу.

The main purpose of this article is to research the concept of total economic potential, mechanisms of potential constituents.

ВСТУП

Машинобудівне підприємство — це складна економічна система, яка функціонує в мінливих умовах зовнішнього та внутрішнього середовища. Збалансований розвиток господарської діяльності дає можливість отримувати машинобудівному підприємству значні прибутки. Отримання значних прибутків та збалансований розвиток машинобудівних підприємств залежить від вмілого формування сукупного економічного потенціалу.

Актуальність обраної проблеми зумовлена тим, що категорія "сукупний економічний потенціал підприємства" посідає важливе місце в економічній науці, особливо в умовах розвитку в Україні ринкових відносин.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є формування концепції розвитку сукупного економічного потенціалу машинобудівного підприємства.

Для формування сукупного економічного потенціалу було використано: теоретичне узагальнення, метод порівняльного аналізу, праксиметричний метод (аналіз передового наукового досвіду), теоретичне моделювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

За мірою збільшення динамічності й складності ринкового середовища особливої актуальності для підприємства набувають питання забезпечення його розвитку, що найчастіше асоціюється з удосконалюванням технології виробництва, збільшенням виробничих потужностей, впровадженням інновацій, ростом обсягів реалізації або підвищенням якості продукції.

Однак, необхідність розробки механізму управління розвитком вимагає проведення детальнішого семантичного аналізу зазначеної категорії.

Так, у працях А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухина розвиток представлений як рух уперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, його еволюція, поліпшення, удосконалювання, прогрес, зростання і розширення, стійкі зміни напрямків діяльності виконуваних функцій, структури організації й рівня ефективності [8, с. 11].

Дак Дж. Д. стверджує, що розвиток — це динамічний процес організаційних змін.

Схоже поняття можна знайти у Н.Тома: "розвиток — концепція планування, ініціювання й здійснення процесів зміни соціальних систем, заснована на навчанні всіх співробітників підприємства шляхом прямої взаємодії й передачі практичного досвіду [25].

Г.В. Осипов вважає, що "розвиток — це рух від вищого до нижчого за висхідною лінією, рух від старого якісного стану до нового, більш високого, процес відновлення, народження нового, відмирання старого" [19].

Э.С. Мінаєв має свою точку зору на визначення поняття "розвиток". За його словами, "розвиток — спіралевидний рух, якому властиве відновлення; удосконалювання засобів виробництва й структури виробництва" [16].

За словами И. Бернара, процес зміни структур суспільства, пов'язаний з економічним ростом. Термін "розвиток" часто більше придатний для позначення тривалого процесу, який зачіпає сукупність економічних і соціальних структур.

Більшість науковців ототожнюють поняття "зростання" та "розвиток".

Однак, Р. Акофф [4], вказуючи, що ріст може супроводжувати розвиток або відбуватися без розвитку, розрізняє ці поняття. При цьому ріст трактується як збільшення розмірів або кількості чого-небудь: збільшення розмірів підприємства, обсягів збуту, чисельності працівників, частки на ринку, чистого прибутку тощо.

На відміну від росту, розвиток розглядається Р. Акоффом як придбання потенціалу для поліпшення, а не саме реальне поліпшення якості або рівня існування. Розвиток — це не умова або стан, спричинені рівнем наявності ресурсів, а процес, у якому збільшуються можливості й бажання системи задовольняти свої бажання, бажання інших систем й індивідів, пов'язаних з нею.

Істотну характеристику процесів розвитку становить час, оскільки будь-який розвиток здійснюється в реальному часі й тільки часовий фактор виявляє спрямованість розвитку. У зв'язку із цим Т. Коно [11] визначає розвиток як зміну умов існування організації в часі.

В.С. Рапопорт вважає, що "процес розвитку припускає

якісні й кількісні зміни об'єкта розвитку в напрямі, що забезпечує найбільш повне задоволення власних інтересів і пропонує ззовні вимог" [22, с. 17].

О.С. Виханский й А.И. Наумов [9, с. 37] відзначають, що варто відрізнити розвиток системи від її вдосконалення. Розвиток, що розвертається в часі як процес переходу з одного стану в інший, припускає наявність якісних перетворень у цілому або привнесення принципово нових елементів і властивостей. У свою чергу, вдосконалення системи приводить до поліпшення тільки деяких характеристик. Таким чином, якщо для розвитку системи характерне порівняння її поточного стану з попереднім, то для вдосконалення властиве порівняння з найкращим з певних критеріїв.

Розвиток й удосконалення — це різнопланові явища, більш фундаментальним і визначальним серед яких є розвиток.

Б.Л. Кучин й Е.В. Якушева [12, с. 4] пропонують розглядати розвиток як сукупну зміну у взаємозв'язку кількісних, якісних і структурних категорій у системі. При цьому кількісні зміни — це збільшення або зменшення складових частин даного цілого, що виражається збільшенням або зменшенням їхніх числових значень, та приводять на певних етапах своєї зміни до якісного стрибка. Структурні зміни — це зміни взаємин складових частин, які зовсім не обов'язково повинні супроводжуватися збільшенням або зменшенням їхнього числа. Навпаки, число складових частин може залишатися незмінним. Тому можна вважати, що як кількісні, так і структурні зміни відіграють причинну роль у якісних змінах.

Практика показує, що життєздатність соціально-економічної системи залежить від ступеня розвитку конкурентних, змагальних початків. Конкуренція виявляє найбільш результативні, ефективні шляхи розвитку, що виражається в порівнянні, відборі й впровадженні найбільш ефективних методів господарювання й управління.

Розглядаючи питання структуризації розвитку І. Новик [17] пропонує здійснити пошук трьох різних структур: структури станів, структури переходу між станами й структури зовнішніх впливів. Різні аспекти розвитку при цьому узагальнюються в чотири системні твердження загальної концепції розвитку: структурованість розвитку; цілісність розвитку (зв'язок процесу й результату); залежність розвитку системи від динаміки середовища (розвиток як прогресуюча адаптація); інформаційність розвитку (провідна роль інформації).

Структуризація розвитку, дозволяє охарактеризувати його як єдність протилежних сторін. "Розвиток, — пишуть В.А. Подільський й А.М. Міклін, — це не просто потік необоротних змін, а насамперед система (зв'язок) змін, — це діалектичний зв'язок рівнів й ступенів історичного проце-

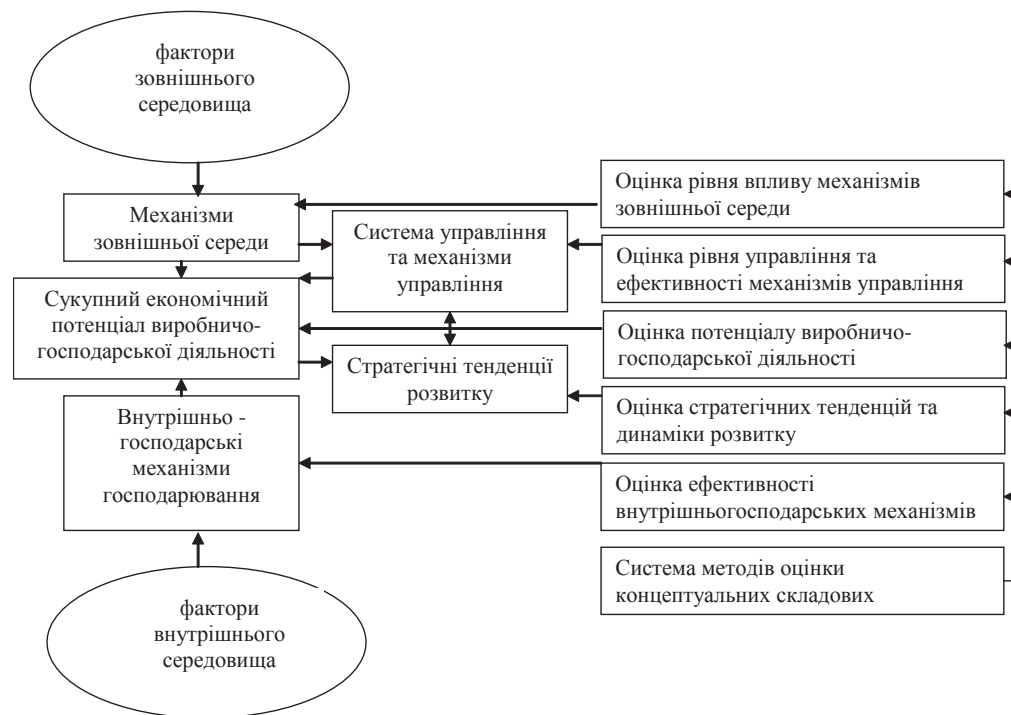

Рис. 1. Концепція стратегічного розвитку сукупного економічного потенціалу виробничо-господарської діяльності заснована на ефективних механізмах господарювання

су, його мікро- і макроструктури, це зміна конкретно-історичних етапів, що включає й удосконалення самих внутрішніх механізмів історичного розвитку" [15, с. 43]. Системний підхід розширює можливості теоретичного пізнання процесів розвитку.

За словами І. Пригожина "оборотні й необоротні процеси, які відбуваються на підприємстві, породжують два типи різних структур: рівноважні й нерівноважні. Причому нерівноважні структури за рахунок припливу енергії й матерії у відкритій системі (процес дисипації) можуть зберігатися в просторі й у часі досить довго. При такому підході розвиток можна визначити як процес послідовних переходів в ієрархічній системі дисипативних структур безупинно зростаючої складності" [21].

Здійснення процесу розвитку підприємства відбувається на основі дотримання певних принципів, вимог і закономірностей, які визначають не тільки порядок перетворень предметів й явищ у процесі розвитку, але й спосіб їхнього існування, характер внутрішньої організації тощо [12, с. 6].

Розвиток невід'ємно пов'язаний з такими поняттями, як "механізми господарювання", "система управління", "механізми управління", "потенціал".

У взаємодії зі всіма цими поняттями та категоріями утворюється напрям розвитку всіх суб'єктів господарювання народного господарства країни.

Механізми господарювання повинні забезпечувати динамічний розвиток потенціалу господарської діяльності суб'єктів. Для цього необхідно чітко сформована концепція розвитку потенціалу виробничо-господарської діяльності заснована на ефективних внутрішньогосподарських механізмах функціонування.

Концепція наведена на рис. 1.

Термін "концепція" (від латинського conceptio -розуміння, система) має кілька варіантів тлумачень, серед яких, насамперед, можна виділити такі:

1) система поглядів, те чи інше розуміння процесів або явищ;

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття "сукупний економічний потенціал"

Підходи до визначення економічного потенціалу	Основні положення підходу	Недоліки
Ресурсний підхід	Сукупність ресурсів, які в процесі виробництва набирають форми факторів виробництва	Потенціал підприємства розглядається як наявність ресурсної складової та потенційної можливості її використання, а не як взаємопов'язана сукупність ресурсів та можливостей підприємства, яка визначає перспективи його діяльності
Виробничий підхід	Потенціал ототожнюється з масштабами діяльності виробничого підприємства, а для його характеристики найчастіше використовували такі показники як виробнича потужність, знімання продукції з одиниці виробничої площі тощо	Ототожнення тільки з масштабами діяльності підприємства не дає можливість повністю охопити всі структурні складові економічного потенціалу
Доходний підхід	Відносини, що виникають на підприємстві з приводу досягнення максимально можливого фінансового результату	Термін «економічний потенціал» більш схожий на «майновий потенціал» або «фінансовий потенціал»
Управлінський підхід	Сукупна виробнича сила праці всіх працездатних членів суспільства.	Основним фактором, від якого залежить вся господарська діяльність, є людські ресурси. При цьому не розглядаються всі інші ресурси підприємства

реалізації цих процесів, необхідних напрямів їх трансформації, виходячи з визначальних стратегічних намірів суб'єктів економічної діяльності, обраних ними методів та інструментів реалізації цих намірів. Тому формування концепції сукупного економічного потенціалу повинно базуватися на врахуванні принаймні таких складових, як: система управління та механізми управління, внутрішньогосподарські механізми господарювання, механізми зовнішнього середовища, стратегічні напрями розвитку.

Економічний потенціал трактується як діалектичну взаємодію потенціалів продуктивних сил, техніко-економічних відносин, організаційно-економічних відносин, відносин власності та господарського механізму відповідно до цілей та поставлених завдань.

Категорія "економічний" характеризує одну із підсистем су-

2) єдиний, визначальний задум, провідна думка якогось твору, наукової праці тощо [6—8; 23].

Сучасний концептуальний підхід до формування і розвитку сукупного економічного потенціалу визначається свідомим чи несвідомим спрощенням процесу формування визначального задуму, невизначеністю (варіативністю) системи стратегічних цілей розвитку, відсутністю тривалий час прогнозу різних варіантів сценарію використання потенціальних можливостей.

Сутність концептуального мислення, концептуального підходу до розуміння тих чи інших процесів, тенденцій, закономірностей формування та розвитку сукупного економічного потенціалу полягає, насамперед, у системному сприйманні явищ і процесів, що відбуваються із суб'єктом господарювання та формуванні на цій основі системного бачення віддалених стратегічних перспектив і результатів

пільних відносин, в якій з погляду системного підходу до її змісту відображається сукупність всіх видів економічної діяльності людей у процесі їх взаємодії. Такими основними елементами економічної системи є продуктивні сили (люди, засоби виробництва, використовувані людьми сили природи, наука, форми та методи організації виробництва та інформація), техніко-економічні, організаційно-економічні, виробничі відносини (або відносин власності в економічному аспекті) та господарський механізм [28, с. 21].

Існують безліч підходів трактування сукупного економічного потенціалу суб'єктів господарювання.

Представники ресурсного підходу дають наступні визначення сукупному економічному потенціалу:

1) сукупний економічний потенціал — це узагальнена збірна характеристика ресурсів, прив'язана до місця й часу [1];

2) сукупний економічний потенціал — сукупність ресурсів, які в процесі виробництва набирають форми факторів виробництва [4];

Представники виробничого підходу ототожнюють потенціал з масштабами діяльності виробничого підприємства, а для його характеристики найчастіше використовували такі показники як виробнича потужність, знімання продукції з одиниці виробничої площі тощо [13].

Прихильники доходного підходу трактують потенціал як узагальнену характеристику роботи підприємства, проявом сукупного впливу взаємозалежних його сторін: виробничого, майнового, фінансового і ділового потенціалів.

Учені управлінського підходу вважають, що основою потенціалу є людські ресурси. На їх думку, сукупний економічний потенціал — сукупна виробнича сила праці всіх працездатних членів суспільства.

Різні підходи до трактування економічного потенціалу наведені в табл. 1.

Рис. 2. Підходи до формування сукупного економічного потенціалу

Рис. 3. Структура сукупного економічного потенціалу

На основі аналізу літературних джерел крім підходів до визначення економічного потенціалу, можна систематизувати підходи щодо його формування.

Процес формування потенціалу підприємства є одним із напрямів його економічної стратегії і передбачає створення і організацію системи ресурсів і компетенцій таким чином, щоб результат їхньої взаємодії був чинником успіху в досягненні стратегічних, тактичних і операційних цілей діяльності підприємства.

Виділяють такі основні наукові підходи до процесу формування потенціалу підприємства (рис. 2). Графічно підходи до формування сукупного економічного потенціалу наведено на рис. 2.

Щодо розкриття змісту сукупного економічного потенціалу в межах концептуального підходу, то логічним є розгляд його структурних складових.

Структуризація потенціалу, на думку переважної більшості авторів, передбачає виділення локальних потенціалів. Проте підходи і точки зору з приводу складу та структури економічного потенціалу істотно різняться від основних складових (трудового, природного і виробничого) до двох-трьох десятків.

В.Б.Іванов, О.М. Кохась, С.М. Хмелевський пропонують для структуризації потенціалу використовувати ресурсний підхід. Виходячи з цього підходу, економічний потенціал включає: технічні ресурси, технологічні ресурси, кадрові ресурси, просторові ресурси, інформаційні ресурси, ресурси організаційної системи, фінансові ресурси [20].

Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. відносять до сукупного економічного потенціалу: засоби праці, робочу силу, предмети праці [28].

Л.В. Дікань розглядає економічний потенціал як систему трудового, інвестиційного, природно — ресурсного та інноваційного потенціалів.

Група авторів [28] виділяють суб'єктивну (науково-технічний потенціал, управлінський, потенціал організаційної структури, маркетинговий потенціал) та об'єктивну складову (виробничий, інноваційний, фінансовий, потенціал відтворення) сукупного економічного потенціалу.

На наш погляд основою потенціалу суб'єкта господарювання є сукупна виробнича сила праці всіх працездатних членів суспільства. Тобто основою функціонування та розвитку підприємств народного господарства країни є інтелектуальний потенціал персоналу підприємства, який дає поштовх до розвитку всіх інших структурованих складових (виробничого, інноваційного, фінансового, потенціалу відтворення).

Сформована структу-

ра сукупного економічного потенціалу та рівні процесу взаємодії потенціалів наведено на рис. 3, 4.

На нашу думку сукупний економічний потенціал — це система взаємодії матеріальної та інтактильної складової направленої на гармонічне існування в умовах внутрішнього та зовнішнього середовища за рахунок ефективних механізмів господарювання та управління.

Основою матеріально — кількісної складової є виробничий та фінансовий потенціал. До інтактильно — якісної складової можна віднести інтелектуальний, комунікаційний, маркетинговий, інноваційний та управлінський потенціали.

В результаті впливу інтелектуального потенціалу формується комунікаційний, маркетинговий, інноваційний та управлінський потенціал. Сукупна взаємодія перелічених потенціалів формує фінансовий та виробничий потенціал (тобто матеріальну складову потенціалу господарської діяльності підприємств).

Відповідно всі складові сукупного потенціалу підлягають розвитку. Для цього необхідно відповідні механізми розвитку (рис. 5).

Основні механізми розвитку фінансового потенціалу:

- акумулювання грошових коштів на рахунок;
- оптимізація грошових коштів на рахунок;
- використання альтернативних джерел фінансування;
- постійне зростання інвестицій у капітальне будівництво та збільшення виробничих потужностей;
- використання додаткових коштів (збільшення маси кредитів) для збільшення обігових коштів для виробництва продукції;
- зростання використання лізингових та факторингових операцій;
- розвиток спільних проектів з підприємствами своєї галузі;
- інвестування в розвиток колективу та інноваційні розробки;
- у разі збитковості підприємства використання механізму фінансової санації та реструктуризації підприємства: застосування інкасації дебіторської заборгованості,

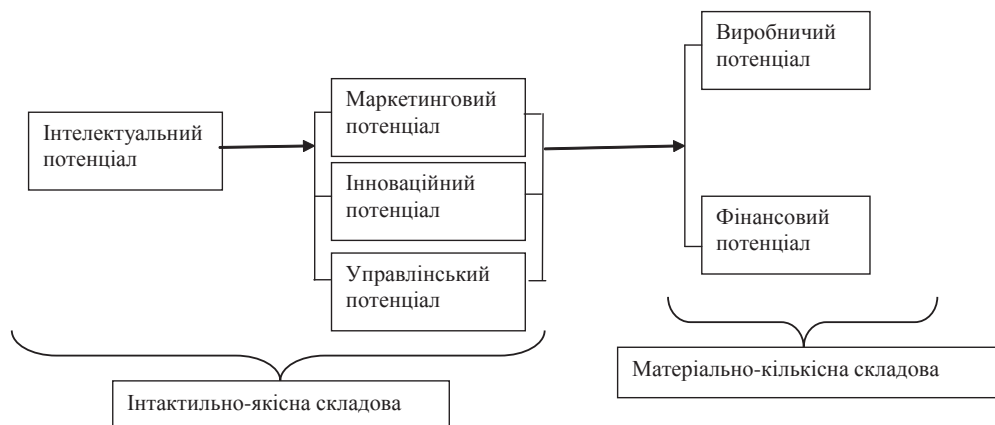

Рис. 4. Рівні процесу взаємодії потенціалів

Рис. 5. Механізми розвитку матеріальної складової сукупного економічного потенціалу підприємства

зменшення номінального капіталу підприємства; конверсія власності в борг; конверсія боргу у власність; пролонгація строків сплати заборгованості; добровільне зменшення заборгованості; самофінансування, альтернативна санація; зменшення номінального капіталу з подальшим його збільшенням (двоступінчаста санація); безповоротна фінансова допомога власників 25.

Підвищення якості виробництва та продукції, зменшення виробничих втрат та відходів; правильний вибір і підготовка сировини та матеріалів до виробничого споживання; повторне використання матеріалів і виробів; підтримка ритмічності й ходу виробництва, ущільнення завантаження обладнання та робочої сили. Всі перелічені механізми направлені на покращення виробничого потенціалу підприємства

Основні маркетингові механізми розвитку: розробка власного сайту, застосування електронної комерції, створення Інтернет-магазину, організація виставок, аукціонів, конференцій керівників підприємств галузі, формування гнучкої системи знижок, премій, пільгових пропозицій та набір-комплектів, використання різних рівнів каналів розподілу.

Основні механізми розвитку інноваційного потенціалу наступні:

- механізми виробництва нового продукту з якісно новими особливостями орієнтованого на споживача;
- механізми впровадження нового засобу виробництва, в основі якого не обов'язково лежить нове наукове відкриття, а використаний новий підхід до комерційного використання продукції;
- механізми залучення нових джерел сировини і напівфабрикатів, незалежно від того, чи існували ці джерела до цього;
- механізми взаємодії з науково-дослідними інститутами, бізнес-інкубаторами, технополісами, технопарками;

— механізми використання досвіду галузевих об'єднань.

Основними механізмами розвитку інтелектуального потенціалу підприємства є:

— механізми збереження існуючого інтелектуального потенціалу. Вони направлені на розробку системи запобігання плинності кадрів; створення резерву для підвищення; планування трудової кар'єри працівників;

— механізми розвитку інтелектуального потенціалу: впровадження системи навчання персоналу, моніторинг результатів навчання, формування політики підвищення кваліфікації, стажування на передових підприємствах країни, формування стійкого соціального розвитку колективу.

Потенціал управління підприємством — це знання, уміння, навички, ресурси, інтелектуальні можливості, ініціатива та досвід персоналу, які можна використати для вибору найефективніших із альтернативних рішень для забезпечення ефективного функціонування суб'єкта господарювання, досягнення ним встановлених цілей.

На нашу думку, до потенціалу управління підприємством можна віднести: механізми інформаційного забезпечення, механізми прийняття рішень, механізми координації та контролю, механізми організації та планування діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

Сформовано концепцію розвитку сукупного економічного потенціалу машинобудівних підприємств, яка включає в себе сукупність складових: механізмів внутрішньої та зовнішньої середовища, факторів впливу, стратегічних тенденцій розвитку, часткових потенціалів. Всі складові системно взаємодіють один з одним та мають відповідне методичне підґрунтя.

Література:

1. Абалкин Л.И. Диалектика социалистической экономики. — М.: Изд-во "Наука", 1981. — 25 с.

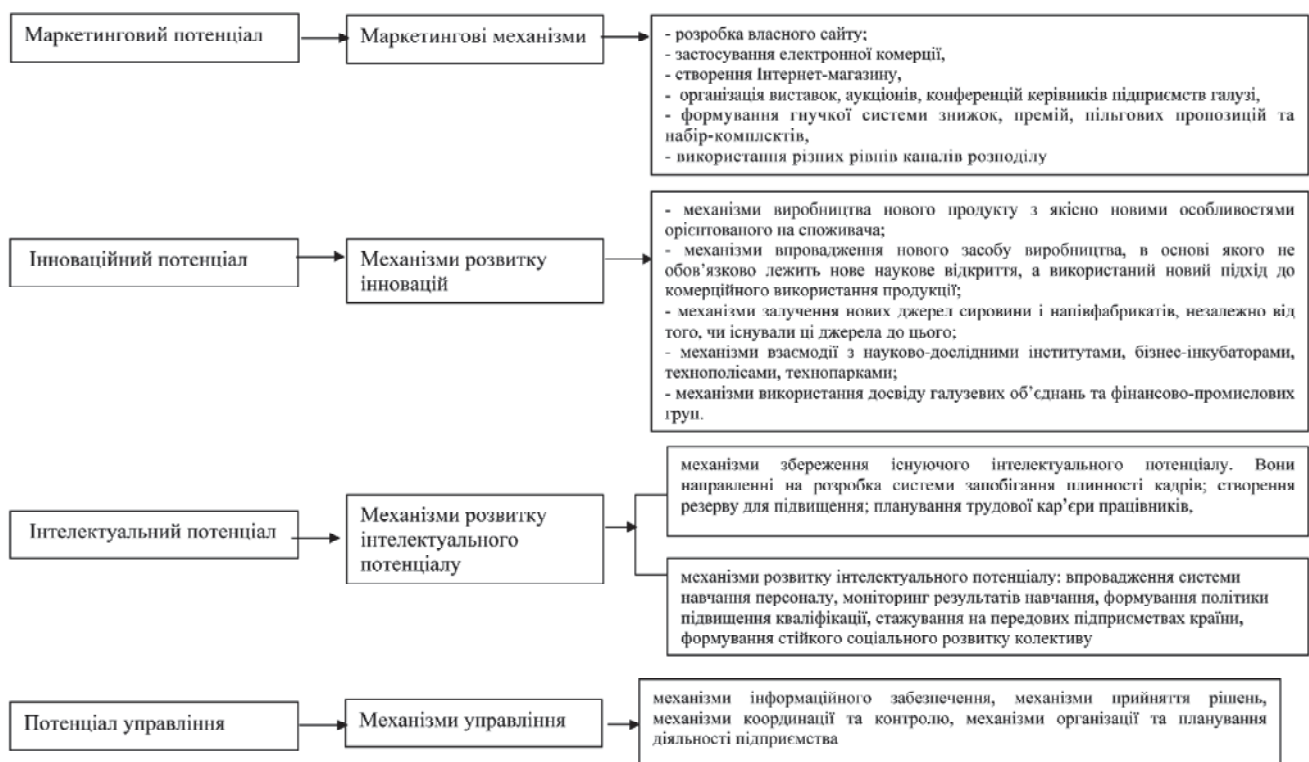

Рис. 6. Механізми розвитку інтактильної складової сукупного економічного потенціалу підприємства

2. Абалкин Л.И. Сущность, структура и актуальные проблемы совершенствования хозяйственного механизма. // Экономические науки. — 1978. — №8. — С. 33—34.
3. Акофф Р. Планирование будущего корпорации. — М.: Прогресс, 1985. — 328 с.
4. Анчишкин А.И. Наука-техника-экономика. — 2-ое изд. — М.: Экономика, 1989. — 384 с.
5. Большая Советская Энциклопедия. — М., 1977. — Т. 20. — С. 428.
6. Большой коммерческий словарь / Под ред. Т. Ф. Рябовой. — М.: Война и мир, 1996. — 399 с.
7. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. — 2-е изд. доп. и перераб. — М.: Институт новой экономики, 1997. — 864 с.
8. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: учебник. — 3-е изд. — М.: Гардарики, 2000. — 528 с.
9. Гапоненко А.Л., Панкрухин А.П. Стратегическое управление: учебник. — М.: Омега-Л, 2004. — 472 с.
10. Дікань Л.В. Сучасні підходи до визначення поняття "інноваційний потенціал" // Комунальное хозяйство городов: науч.-техн. сб. Вып. 52. — К.: Техніка, 2003. — С. 84—89.
11. Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий. — М.: Экономика, 1987. — 128 с.
12. Кучин Б.Л., Якушева Е.В. Управление развитием экономических систем: технический прогресс, устойчивость. — М.: Экономика, 1990. — 157 с.
13. Лапін Є.В. Економічний потенціал підприємства промисловості: формування, оцінка, управління: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук. — Харків: НТУ "Харківський політехнічний ін-т", 2006. — 37 с.
14. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: [навч. посібн.] / В.О. Мец. — К.: КНЕУ, 1999. — 132 с.
15. Миклин А.М., Подольский В.А. Категория развития в марксистской диалектике. — М.: Мысль, 1980. — 168 с.
16. Минаев Э.С., Винес А.Р. Хозяйственный механизм предприятия: концепция, методы, практика / Под ред. Э.С. Минаева. — М.: Изд-во МАИ, 1991. — 204 с.
17. Новик И. Стратегическое управление развитием предприятия. Развитие и системы // Сб. трудов ВНИИСИ "Системные аспекты концепции развития". — М.: ВНИИСИ, 1985. — С. 14—22.
18. Огорокова Л. Г. Ресурсный потенциал предприятий / Л. Г. Огорокова. — СПб.: СПбГТУ, 2001. — 293 с.
19. Осипов Ю. М. Хозяйственный механизм государственно-монополистического капитализма. — М.: Изд-во Моск-го ун-та, 1987. — 400 с.
20. Потенціал підприємства: Навчальний посібник / Іванов В.Б., Кохась О.М., Хмелевський С.М. — К.: Кондор, 2009 — 300 с.
21. Пригожин И. От существующего к возникающему. — М.: Наука, 1985. — 228 с.
22. Рапопорт В.С. Развитие организационных форм управления научно-техническим прогрессом в промышленности. — М.: Экономика, 1979. — 232 с.
23. Российский энциклопедический словарь: в 2 кн. / Под ред. А.М. Прохорова. — М.: Большая российская энциклопедия, 2000. — Кн. 2: Н-Я. — 1023 с.
24. Самсонов К. Элементы концепции экономической безопасности. // Вопросы экономики. — 1994. — № 12.
25. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посіб. / О.О. Терещенко. — К.: КНЕУ, 2004. — 412 с.
26. Том Н. Управление изменениями: http://www.cfin.ru/management/change_management.shtml
27. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 316 с.
28. Формирование хозяйственных решений: монография / В.М. Хобта, О.А. Солодова, С.И. Кравченко, О.Н. Фищенко и др. — Донецк: Каштан, 2003. — 416 с.